סימן כב

בגדר הלאו ד"השמר לך" בשמיטת כספים

כתב המנ"ח (מצוה ת"פ) בשם הבכור שור (מכות ג' ע"ב) להעיר למה תיקן הלל פרוזבול משום שנמנעו העם מלהלוות והלא בידם להתנות ע"מ שלא תשמטני שביעית דאין השביעית משמטת ותירץ דאם לא ירצה הלוה ללוות בתנאי זה ונמנע המלוה מלהלוות לו ללא התנאי עובר על לאו דהשמר לך, ובשו"ת חת"ס (או"מ סי' ק"ג) הפליג יותר מזה וכתב דעצם ההתניה יש בו עבירת הלאו דהשמר לך כי הוא נמנע מלהוות מפחד השמיטה ללא תנאי, וכ"כ השפת אמת (עה"ת ליקוטים סוף פר' ראה), עי"ש.

ומלבד מה שרחוק מאוד לומר דכל הסוגיא דע"מ שלא תשמטני שביעית הוא בחטא ועובר בה בלאו, להדיא כתב החינוך במצוה ת"פ שאנו נוהגין לכתוב **בכל שטרותינו** תנאי זה ע"מ שלא תשמטנו שביעית עיי"ש. ועוד דדברי האחרונים הנ"ל נסתרים מדברי הראשונים בסוגיין ובמס' גיטין שהקשו ממש כדבריהם למה הלל תיקן פרוזבול והלא אפשר להתנות ע"מ שלא תשמטני שביעית, ועוד הקשו למה נמנעו מלהלוות והלא יכול להתנות ותירצו בדרכים אחרות.

וז"ל הריטב"א (מכות שם):

"**וא"ת** וכיון שתנאי זה קיים למה הוצרך הלל לתקן פרוזבול, וי"ל דהא ליתא דאין כל אדם זכור להתנות כן בשעת הלואה וגם אינו רוצה שנראה כאילו מתייאש מלגבות חובו בזמנו, ועוד שנראה כאילו מראה עין הרעה לשמיטת השביעית, ועוד שתשתכח תורת שביעית, אבל פרוזבול הוא זכר לשביעית דאושא מילתא כשבאין כולם לעשות פרוזבול".

וע"ע ברמב"ן ובספר החינוך שם, ומדלא תירצו כדרכי האחרונים הנ"ל מוכח דלא ס"ל כדבריהם ומדשתקו רבנן ש"מ לא ניחא להו.

ונראה בזה דבודאי לא ציוותה תורה שהאדם יבזבז כל ממונו לאחרים בערב ר"ה דמוצאי שביעית דהלא נצטווינו לא להמנע **מלהלוות** מפחד השמיטה אבל בודאי אינו חייב להוציא ממונו במתנה, ומותר לו למלוה להשתדל בכל דרך שלא לאבד ממון

הלואתו ע״י השמיטה, אלא שאסור לו להמנע מהלואה משום כך, ומשו״כ מותר לו גם להתנות ע״מ שלא תשמטני, ואם הוא מוכן להלוות ע״מ שלא ישמטנו שביעית ואין הלוה מוכן לזה אין המלוה עובר בכלום אם אינו מלוהו ובודאי שאינו עובר בעצם ההתניה.

ועוד נראה דאם נראה בעליל שכונת הלוה שלא לפרוע לפני השמיטה כדי שישמיט חובו אין המלוה חייב להלוות לו, דכל ציווי התורה הוא שלא להמנע מלהלוות מפחד השמיטה אלא לסמוך ע״ז שישלם הלוה לפני השביעית כדינו וכמצותו, אבל כשנראה בעליל שכל כונתו שלא לפרוע חובו אינו מצווה להלוותו דאין זה הלואה אלא מתנה ולא נצטווה בזה.

ומשום כך נראה דאם המלוה רוצה להתנות ע״מ שלא תשמטני בשביעית והלוה אינו מסכים לתנאי זה, הרי גילה דעתו דאכן בכונתו להשתמט מתשלום החוב, וכיון שכן פטור המלוה מלהלוות ולאבד ממונו ולא כדברי הבכור שור.

והלא במק״א הבאתי את דברי רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג׳ אות ס״ו) דלא רק בשנת השביעית אלא בכל זמן ועת עובר הנמנע מלהלוות לחבירו מפחד שלא ישלם, ולדעת הרמב״ם בפ״א ה״א מהל׳ מלוה ולוה יש בזה ״קפידת התורה״ וכי אסור משום כך להלוות על המשכון או להחתים ערבים כדי להבטיח שיהיה לו ממה לגבות, וכמו כן פשוט דאין איסור להתנות ע״מ שלא תשמטני שביעית.

אמנם כבר אמרו חז״ל (ברכות י״ט ע״ב, גיטין נ״ה ע״ב ומה נ׳ ע״ב) ״גברא רבה אמר מילתא לא תחיכו עליה״, וכבר מצינו בית אב לדברי החת״ס בדברי הב״ח (סימן ס״ז).

דהנה הבית יוסף הביא את לשון רש״י (מכות ג׳ ע״ב) דהמתנה על מנת שלא תשמטני שביעית תנאו קיים ״ואף על פי שעבר על מה שכתוב בתורה תנאו קיים״, וכתב דלישנא דעבר לאו דוקא וכוונתו דאע״ג דהתנה ע״מ שכתב בתורה מ״מ תנאו קיים.

אך הב״ח דחה את דברי הב״י, וכתב לפרש את דברי רש״י.

״**טעמו** דהא על כל פנים המלוה עובר שגורם לבטל מצות שמטה ותו עובר קצת על השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו׳ שהרי לולא תנאי זה היה נמנע מלהלוות״.

הרי לן בדבריו שתי דרכים במה עבר המלוה כשהתנה תנאי זה.

א. משום שגורם לבטל מצות השמיטה.

ולכאורה טעם זה תמוה דא״כ גם בכותב פרוזבול עובר על מש״כ בתורה, דכל עיקר הפרוזבול גורם לבטל מצות שמיטה, ומה בין פרוזבול לתנאי.

ב. עובר על השמר לך כיון שגילה דעתו דלולי התנאי לא היה מלוה לו.

הרי לן מקור בדברי הב״ח לשיטת החת״ס.

ולפי דרך זו אין להקשות מפרוזבול, שהרי אין הפרוזבול בשעת ההלוואה, וכיון שהלוה לו ללא כל תנאי לא עבר על לאו זה. אך מאידך יש לתמוה וכי אסור להלוות על המשכון כדי שלא תשמטנו שביעית, וכי גם בזה נאמר דכיון שלא היה מלוה לו בלי המשכון עבר בלאו דהשמר לך.

ויש לדחוק וליישב דאין המשכון בא בעליל לבטל מצות השמיטה דכך דרך העולם בכל השנים שהמלוה רוצה להבטיח את פרעון חובו על ידי משכון וכיון שאין עיקר ענין המשכון על מנת לבטל את מצות השמיטה אין בזה עבירה, משא״כ תנאי ע״מ שלא תשמטני שביעית שכל ענינו ביטול מצות שמיטת כספים.

אך באמת לא מסתבר לחלק בכך, דהלא מ״מ אם לא היה מלוה לו בלי תנאי זה עובר בהשמר לך.

אך כבר נתבאר לעיל דלהדיא מבואר בדברי הראשונים דאין שום איסור להתנות תנאי זה, וכך כתבתי גם בסברא כמפורש לעיל.

ובאמת גם הב״ח לא כתב אלא **דעובר קצת** על השמר לך, ונראה דאין כונתו אלא למעין רצון התורה ולא עלה על דעתו שעובר בלאו ממש.

אך בעיקר כונת רש״י נראה שהצדק עם הבית יוסף דבאמת לא מצינו לשון זה ברש״י דידן ולא כגירסת הבית יוסף ״ואף על פי שעבר על מה שכתוב בתורה״, בגמ׳ דידן כתוב ברש״י ״ואף על פי **שהתנה** על מה שכתוב בתורה״, ונראה פשוט דאין כאן מחלוקת ונפ״מ להלכה בין שתי הגירסאות, אלא מסתבר דאף לפי גירסת הב״י ברש״י אין בכוונה אלא לרבותא דאף שהתנה עמש״כ בתורה מ״מ תנאו קיים וכהבנת הב״י.

והנה דבר חידוש מצאתי בדברי המאירי בספר מגן אבות (ענין הממכר עמר) שכתב להוכיח דמעיקר הדין אין שביעית נוהגת בזמן הזה מהמבואר בגיטין (ל״ו ע״ב):

״**אבא** בר מרתא דהוא אבא בר מניומי הוה מסיק ביה רבה זוזי,

אייתינהו ניהליה בשביעית, אמר ליה משמט אני, שקלינהו ואזל. אתא אביי אשכחיה דהוה עציב, אמר ליה אמאי עציב מר, אמר ליה הכי הוה מעשה. אזל לגביה, אמר ליה אמטת ליה זוזי למר, אמר ליה אין. אמר ליה ומאי אמר לך, אמר ליה משמט אני. אמר ליה ואמרת ליה אף על פי כן, אמר ליה לא. אמר ליה ואי אמרת ליה אף על פי כן הוה שקלינהו מינך, השתא מיהת אמטינהו ניהליה ואימא ליה אף על פי כן. אזל אמטינהו ניהליה ואמר ליה אף על פי כן, שקלינהו מיניה".

וכתב שם המאירי: "וודאי אם מדין חיוב היה נוהג לא היה עציב בכך שא"כ הרי היה מקיים בעצמו השמר לך פן יהיה דבר וגו' (דנריס ט"ו ט'), ואף זו של ע"ז (ט' ג) מוכחת כן שלא היתה נוהגת מתורת חיוב לא היה דין שביעית נעלם משום אדם עד שיצטרך ליתן בו דרך למצוא החשבון, שאף קטנים שבעריסה היו יודעים אותו מצד השמטת ההלואות, אלא שלא היו נוהגים בו אלא חסידים ואנשי מעשה, ולמדת חסידות ולזכר בעלמא היו נוהגים כן לא מתורת חיוב".

ולכאורה יש מדבריו ראיה גדולה לדברי החת"ס, שהרי כתב דאילו שמיטת כספים נוהגת היתה מעיקר הדין לא היה רבא עציב שהרי עובר על השמר לך וכו', אף שבעצם לא נמנע מהלוותו.

אך באמת נראה דשתי תשובות בדבר:

א. יש לחלק בין מי שאכן קיים את מצות שמיטת כספים ואומר משמט אני ומצטער על זה שקיים את המצוה ומתעצב אל לבו שנשמט החוב, דזה עבר על "השמר לך וכו' ורע עיניך באחיך האביון" שהרי אכן רע עיניו באחיו שזכה בשמיטה זו. משא"כ במי שפועל לכתחלה בדרכי היתר על מנת שהחוב לא תשמט שאין בו כל עון וחטאת.

ב. אך באמת נראה דאף כונת המאירי אינה שהוא עובר בלאו ממש, דבאמת לא עובר בלאו כיון דמ"מ השמיט החוב אלא "הרי היה מקיים בעצמו השמר לך פן יהיה דבר וגו'", ואין ראוי לגדולי האמוראים להצטער על קיום מצות ה' אלא לשמוח בשמחת המצוה שזכה לקיימה.

ועדיין יש לעיין בכ"ז.